

A FALUSI NÉPKÖNYVTÁRAK.*

Ha a könyvtárakat a legcélszerűbbnek látszó felosztás szerint egyetemes vagy nemzeti jellegű tudományos könyvtárakra, szakkönyvtárakra és közművelődési könyvtárakra különítjük, akkor a legutóbbi csoportnak, vagyis a közművelődési könyvtáraknak bizonyos válfajaiban ismerjük föl a népkönyvtárakat.

Népkönyvtár és közművelődési könyvtár csak név- s legfeljebb fokozat szerint különbözik egymástól. Az elnevezésbeli különbség pedig már csak azért se tévessen meg senkit, mert mind külföldön, mind hazánkban legalább tízféle elnevezés használatos a szóbanforgó fogalom megjelölésére. Ipari államokban munkáskönyvtáraknak, agrárállamokban gazdakönyvtáraknak nevezik őket. Egyes államokban, mint például Belgiumban a „bibliothèque publique“ kifejezés használatos, nehogy a „populaire“ jelző esetleges pejoratív értelmezése visszatartsa e könyvtárak használatától az értelmiséget, mert a népkönyvtári olvasó nem jelent szükségképen népi olvasót. Röviden tehát: a népkönyvtár gyűjtőfogalom. A közművelődési könyvtárak legszélesebbkörű kiágazásait értjük alatta, amelybe munkáskönyvtár, gazdakönyvtár, egyesületi, ifjúsági, levante- és gyermekkönyvtár, valamint vándorkönyvtár egyaránt beletartozik.

A népkönyvtáraknak, a kultúraterjesztés ez eddig kevésbé ismert, szerény eszközeinek jelentősége a világháború utáni másfél évtizedben nyomult előtérbe. A népkönyvtárügy már több mint egy évszázados multra tekinthet ugyan vissza, de mai lendületét és helyzeti energiáját kétségtelenül a háború utáni tömegszervezeteknek, a nemzeti gyökereket vert közösségi gondolatnak köszönheti. Elég az olasz Dopolavoro-szervezetre vagy a

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. október 3-án tartott felolvasás.

németországi népművelési szervezetekre utalunk. Nálunk ez egyetemes áramlat legfőbb kulturális eredményeit, az 1920-as évek derekán, 5000 új népiskola felépítése és ugyanekkor az iskolán kívüli népművelés állami megszervezése jelenti.

Hazánkban a népkönyvtári gondolat — közművelődési könyvtárak formájában — a múlt század utolsó negyedében jelentkezett. Vidéki kultúregyesületeknek, falusi olvasóköroeknek tagjaik részére beszerzett könyvgyűjteményei képviselik a kezdetet. 1882-ben a községek hivatalos felszólítást kaptak népkönyvtáralapításra. Az állam mintegy felülről jövő nyomással igyekezett siettetni a túlkényelmesen terjeszkedő közművelődési mozgalmat. Társadalmunk azonban nem bizonyult elég nagykorúnak ahhoz, hogy közművelődésének e nagyfontosságú alapjait magától megteremtse. Végül az államnak kellett kezébe vennie a népkönyvtárak ügyét s az 1897-ben létesített Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Felügyelőisége szervezetében a népkönyvtári mozgalomnak is országos keretet adott. A MKOT a világháborúig 1457 népkönyvtárt alapított. Működésével egyidőben a földművelésügyi minisztérium is foglalkozott népkönyvtárak felállításával, amennyiben 1898-ban gazdasági jellegű népkönyvtárakat kezdett létesíteni és 1913-ig 3815, átlag 120 kötetből álló, gazdasági könyvtárt alapított. Mindezekon kívül a honvédelmi minisztérium is létesített népkönyvtárszerű gyűjteményeket a honvédlegénység és az altiszti olvasóköroek részére. Az országon kívül élő magyarság népkönyvtári ellátását a Julián Egyesület végezte s végzi ma is dicséretesen.

A világháború nemcsak hogy lezárta, hanem valósággal elsöpörte ezt a periódust. Az elszakított területekkel a népkönyvtárak ezreit veszítettük el; ami megmaradt, a háborús zavarok és az idegen megszállások következtében úgyszólván használhatatlanná vált.

1923-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a népkönyvtári szervezetet új alapokra fektette. Megszüntette a MKOT-t és a népkönyvtárügyet az ugyanazon évben létesített iskolán kívüli népművelés közvetlen gondozásába utalta. Ez alapítja és fejleszti, a törvényhatósági iskolán kívüli népművelési bizottságok közreműködésével, a népkönyvtárakat és a régiek

töredékes könyvvállományát — amennyire lehet — ismét használatba helyezi. 1927-ben a VKM. mintegy 650.000 pengős befektetéssel 1500 új népkönyvtárt állított fel. Ezeknek száma máig 1629-re emelkedett. Az 1500 népkönyvtár szétosztása a vármegyék és városok nagyságához s lakosságának lélekszámához mért arányban történt, elsősorban azonban a falvakat és tanyákat juttatta népkönyvtárakhoz. Az új népkönyvtárak négy típusra oszlanak, úgymint: nagy, közép, kis és tanyai könyvtárakra. Jellegében valamennyi azonos, csak a könyvek színvonalja és kötetszáma tekintetében van köztük különbség. Ma a kötetszám az egyes típusok szerint: 360, 250., 210 és 200. — Ugyancsak a kultuszminisztérium, illetőleg annak népművelési ügyosztálya alá tartoznak a MKOT által alapított népkönyvtárak maradványai, továbbá a közművelődési és ifjúsági körök könyvtárai. — 1925-ben a Földművelésügyi Minisztérium, háborúelőtti könyvtáraitól lemondva, újból megkezdte gazdakönyvtáralapító tevékenységét. A gazdakönyvtárak száma ezidő szerint 1227.

Rátérve a népkönyvtárügy legfőbb problémáira, az *alap: a népkönyvtári országos hálózat*, első tekintetre kedvezőnek tűnik föl. Hiszen csupán az 1629 új népkönyvtárt és 1227 új gazdakönyvtárt számlálva, 2856 népkönyvtárral rendelkezünk. Tekintve, hogy Csonka-Magyarország 3400 községből áll, népkönyvtári szempontból mindössze 550 helység látszik ellátatlannak, ezekben viszont régi népkönyvtárt vagy közművelődési könyvtárt feltételezhetünk. Sajnos, a valóságban sokkal kedvezőtlenebb a helyzet. Tudni kell ugyanis, hogy az 1629 új népkönyvtár mindössze 1280 község ellátottságát jelenti, mert a nagyobb községekben, városokban és tanyaközpontokban több népkönyvtár van elhelyezve. Figyelembe veendő, hogy a régi népkönyvtárak és egyesületi könyvtárak kötetszám tekintetében rendkívül szegényesek, tartalom tekintetében pedig erősen elavultak, ezeket tehát alig lehet amazokkal egy kategóriába vonni. A földművelésügyi minisztérium újalapítású gazdakönyvtárai csak részben tekinthetők teljes népkönyvtáraknak, mert nagyobbik felük csupán mezőgazdasági szakkönyvekből áll és ezek is a többi népkönyvtártól függetlenül létesítettnek, igen sokszor azokkal azonos helységeken. Ilyen körülmények között

nem csoda, ha községeink több mint felerészben népkönyvtári szempontból még mindig ellátatlanok. Olyan államban, amely teljesen kiépített népkönyvtári hálózattal bír, a kétféle alapítás nem okozhat gondot. Am létesüljenek újabbnál-újabb népkönyvtárak ugyanazon községekben, minél több jó könyv árad a falvakba, annál inkább megtermékenyül ama bizonyos szellemi ugar. Mi azonban ettől az eszményi állapottól még nagyon messze vagyunk! Elsőrendű fontosságú volna tehát végre-valahára a népkönyvtáralapítás ügyét közös nevezőre hozni, s az országos hálózat céltudatos kiépítését biztosítani. A kérdés racionális rendezése leginkább a megvalósítás előtt álló népművelési törvénytől remélhető. Addig is, amíg a végleges rendezés megtörténik, kívánatosnak látszik, hogy a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete a népkönyvtárakkal való foglalkozást a legszorosabban kapcsolja be munkaprogramjába.

Mínthogy a népkönyvtárak egységes központi igazgatásának ügye ezideig rendezetlen, a népkönyvtárak legfőbb gondja pedig a kultuszminisztériumra nehezedik, e főhatóság átmeneti megoldással igyekszik előbbre vinni az említett feladatot. Evégből 1935 őszén országosan bevezette az úgynevezett vándorkönyvtár-intézményt, amely hazánkban nem egészen ismeretlen, mert annakidején a MKOT is létesített vándorkönyvtárakat, továbbá a fővárosban és néhány törvényhatóság területén az újabb időkben is működtek ilyenek. A vándorkönyvtár — mint köztudomású — kisebb, rendszerint 30-tól 100 kötetig terjedő könyvgyűjtemény, amely ládába, szekrénybe foglalva, vagy pedig külön e célból berendezett kocsira, esetleg autóra felszerelve (ez az úgynevezett bibliobus), a kulturális gócpontoktól távol eső falvak, tanyák, telepek lakóit szabályos időközökben megfelelő olvasmányokkal látja el. A hiányos népkönyvtárhálózatú államokban a vándorkönyvtárak igen jól beváltak és nagy népszerűségekre tettek szert. Európa számos államában meghonosodtak (Németország, Ausztria, Olasz- és Franciaország, Belgium, Dánia, Lengyel- és Oroszország stb.). A svájci Bibliothèque pour Tous szervezete nem egyéb, mint néhány nagy központból irányított vándorkönyvtár-hálózat. De találunk vándorkönyvtárakat az Északamerikai Egyesült Államokban, Mexikóban, Japánban és Indiában is.

A hazai vándorkönyvtár-szervezet lényege a következő: A kultuszminisztérium elrendelte a népkönyvtárak szépirodalmi anyaga egy részének, a még 1927-ben adományozott, tehát azóta már kellőleg kiolvasott szépirodalmi könyveknek (könyvtáranként kb. 80—90 kötet) a könyvtárakból való kiemelését; ezt a könyvanyagot a népkönyvtárak a szomszédos, könyvtárilag ellátatlan két-három község, tanya vagy telep rendelkezésére kötelesek bocsátani egy-egy évi használatra.

Mivel a népművelés, illetőleg közművelődés céljait a szépirodalommal együtt az ismeretterjesztő művek is szolgálják, amelyeket azonban állandó használatuk miatt eredeti letéti helyükről elmozdítani, vagyis vándorkönyvtárrá átszervezni nem lehet, — egyidejűleg megkezdődött a népkönyvtárral még nem rendelkező községeknek úgynevezett törzskönyvtárral való felszerelése. A törzskönyvtár kb. 50 kötetnyi, kizárólag ismeretterjesztő művekből álló válogatott könyvsorozat, amely a könyvtártalan községekben nyer állandó elhelyezést s a tisztán szépirodalmi jellegű vándorkönyvtárak kiegészítéséül szolgál. Más kedvezőbb és gyorsabb megoldás híján tehát az lesz a hazai népkönyvtárhálózat kiépítésének módja, hogy mindenekelőtt könyvtártalan községeink szereltessek fel törzskönyvtárakkal s mindaddig, míg ezek a törzskönyvtárak többéves gyarapítás után a teljes népkönyvtári szintre nem emelkednek, e községek lakosságát a vándorkönyvtárak látják el szépirodalmi olvasmánnyal. Ha tudjuk, hogy egy törzskönyvtár 150 pengőbe kerül, míg ezzel szemben egy teljes népkönyvtár könyveinek beszerzési ára mintegy 450 pengő, könnyű kiszámítani, hogy a vázolt elgondolással országos népkönyvtári hálózatunkat éppen háromszor kevesebb idő alatt lehet kiépíteni, mint teljes könyvállományú népkönyvtárak létesítése esetén. Így is előreláthatólag 12—14 évi rendszeres munkára van szükség.

Itt merül fel a népkönyvtárak anyagi bázisának és fenntartási költségeinek kérdése. Mily módon teremtik elő az egyes államokban a népkönyvtárak létesítéséhez és fejlesztéséhez a szükséges anyagi eszközöket?

A legtöbb országban a népkönyvtárak felállítása állami és hatósági szervekből indul ki, de az állam rendszerint csak kezdeményező lépést tesz vagy kisebb-nagyobb támogatást nyújt;

a népkönyvtárak továbbfejlesztése már inkább a közületek (városok, községek, közművelődési és könyvtáregyesületek, ipari vállalatok stb.) vállaira hárul. Legszerencsésebb helyzetben azok az államok vannak, amelyekben külön e célból létesített törvény karolja fel a népkönyvtárakat. Eddig öt európai államnak van népkönyvtári törvénye, ezek a törvényhozás éve szerinti sorrendben: Csehszlovákia 1919, Belgium 1921, Finnország 1928, Dánia 1930 és Svédország 1930.

Sajnos, a mi társadalmunkban sokkal kevesebb a mecénási hajlam, hiszen éppen a társadalom részvétlensége miatt terheli a népkönyvtárak ügyének gondozása is az államot. Mégis, újabban az állami központi támogatáson kívül maguk a közületek is kiveszik némileg részüket az anyagi hozzájárulásban, minthogy a törvényhatósági népművelési bizottságok rendeletileg köteleztettek arra, hogy a népművelési célokra rendelkezésükre álló összegek bizonyos hányadát népkönyvtáralapításra és fejlesztésre fordítsák. Örvendetesek az így elért eredmények, de azért még mindig csak szerény kezdetnek tekinthetők.

A szervezeti kérdések körvonalazása után szólanunk kell még népkönyvtáraink *könyvállományáról, működéséről és szemlézeti problémáiról*.

A népkönyvtárak hivatása — a közművelődés céljainak megfelelően — az, hogy a legfontosabb elméleti és gyakorlati ismereteket népszerű feldolgozásban a legszélesebbkörű olvasóközönséghez juttassák, azokat terjesszék és elmélyítsék, továbbá, hogy ezt a közönséget nemesen szórakoztató, nevelő értékű olvasmányokkal ellássák. Újalapítású népkönyvtáraink állománya arányosan oszlik ismeretterjesztő és szépirodalmi művekre. Az előbbi felöleli a tudományok és ismeretek legfőbb területeit, az utóbbi a magyar szépirodalom válogatott termését foglalja magában, de emellett a külföldi szépirodalom számos értékével is találkozunk itt magyar fordításban.

A népkönyvtári alapanyag összeállítása megközelítőleg sem okoz annyi gondot s nem kíván annyi körültekintést, mint a további gyarapítás, mert azt már egy leszűródött könyvkészletből lehet összeválogatni. A további gyarapítást azonban a napi könyvtermés kavargó áradatából kell kihalászni, szigorúan ügyelve a népkönyvtárak sajátos szempontjaira. Nincs nagyobb

veszedelme egy könyvtárnak, mint az esetlegességeknek kiszolgáltatott gyarapítás. Az ilyen könyvtárt menthetetlenül utóléri az elszürkülés, beporosodás, a lassú, de biztos halál. Ezenkívül számos közművelődési, valláserkölcsi, társadalmi és nemzetnevelési szemponttal kell számolni a népkönyvtárak könyvellátásánál. A veszélyeket elkerülendő, általában mindenütt csak szakemberek vagy bizottság által előre megbírált és alkalmasnak talált könyvekkel szabad gyarapítani a népkönyvtárakat. Az alkalmas műveket tájékoztatásul jegyzékbe foglalják. Nálunk a multban GULYÁS PÁL magyarázatos „Népkönyvtári címjegyzéke“ végezte, ma pedig a kultuszminisztérium hivatalos népkönyvtári címjegyzékei végzik ezt a feladatot. Újabban egyre általánosabbá válik az a gyakorlat, hogy a népkönyvtári szervezetek igazgatási központjai maguk gondoskodnak megfelelő kiadványok iratásáról és kibocsátásáról. A népkönyvtári könyvellátásnak aránylag ez a legszerencsésebb megoldása, mert ily módon a népkönyvtárak nincsenek kiszolgáltatva a napi könyvtermelés és könyvpiac esetlegességeinek és a kényszerbeszerzéseknek. Így rendkívül eredményesnek bizonyult legfőbb népművelési szervünk azon kezdeményezése, hogy „*A Magyar Népművelés Könyvei*“ c. alatt ismeretterjesztő kiadványsorozatot indított meg. De mind a mai napig hiányzik egy olyan kiadványsorozat, amely ugyanezen ismereteket s egyúttal a válogatott szépirodalmi olvasmányokat olcsó füzetekben, mintegy „nemes ponyvaként“ juttatná el a nép legalsó rétegéhez, az olvasók százezres tömegeihez. A népművelés munkásai hosszú idő óta érzik egy ily vállalat égető hiányát s meg vannak róla győződve, hogy az már nem késhet soká. A vállalathoz persze majd írók is keltenek, akik nemcsak az egyszerű ember lelkét ismerik, hanem azt a rendkívül kényes rezonanciát is, amelyet a kultúra alacsonyabb lépcsőin szokott kiváltani a nyomtatott betű...

A népkönyvtár annál eredményesebben tölti be kulturális és ezzel szinte egyenrangú szociális hivatását is, minél alkalmasabb helyiségekkel rendelkezik. Ebből a szempontból egyes államok mintaszerű helyzetben vannak. Angliában, Németországban, Japánban s másutt a népkönyvtárak saját hajlékukban nyernek elhelyezést, külön olvasóteremmel és folyóirat-olvasóval. Ezekkel szemben a legtöbb államban, így Franciaországban, Ausztriá-

ban és nálunk is, a népkönyvtárak iskolák, hivatalok (község-háza) vagy egyesületek vendéglátására vannak utalva. Legtöbb helyen a népkönyvtár: egyetlen állvány vagy szekrény, a katalógus: egy füzetbe írt könyvjegyzék. Hazánkban 2626 kultúrház és kultúrterem található ugyan, de ebből igen kevés alkalmas a könyvtári igények kielégítésére. A megfelelő helyiséghiány az oka annak is, hogy népkönyvtáraink folyóiratokat nem járathatnak, minthogy a kurrens folyóiratokat a közönség csakis olvasóteremben használhatja. Így tehát népkönyvtáraink használata kizárólag a könyvkölcsönzésre szorítkozik. Itt említem meg, hogy a könyvtári órák mindenütt a lakosság szabadidejéhez igazodnak és hogy népkönyvtáraink használata kezdettől fogva díjtalan, ami nem minden államban általános, például Ausztriában sem. De nálunk, falusi népünk nagy szegénysége miatt, a legcsekélyebb díjfizetési kötelezettség teljesen elnéptelenté a könyvtárakat.

A felsorolt bajok és akadályok ellenére népkönyvtáraink használata élénk, forgalmuk örvendetes. Az újalapítású népkönyvtárak 1934—35. tanévi forgalmi statisztikájából kiemelem a következő adatokat: 1616 új népkönyvtárunk 408.616 kötetes állománya 747.101 kötetes forgalmat ért el, vagyis a kötet-állomány 1·8-szoros kihasználását, ami megfelel a nyugateurópai átlagnak. A könyvtárakat 259.859 olvasó látogatta, ami az ország lakosságának közel 3%-át jelenti. (Németországban a falusi lakosság népkönyvtári részvétele 5—10%.) A legolvasottabb művek a világháborúra vonatkozó munkák, útleírások, gazdasági és történelmi művek, a szépirodalomban Jókai, Gárdonyi, Gulácsy.

Utoljára maradt, bár nem utolsó kérdés, a népkönyvtárak kezelőinek ügye. Népkönyvtáraink kezelői nagyrészt a tanítóság köréből kerülnek ki, ritkábban pap, jegyző, gazdaegyleti titkár a kezelő. Teendőiket a rendeleti úton kiadott Népkönyvtári szabályzat előírása alapján végzik, hol önként, hol hivatali megbízásból vállalva a munkát, többnyire díjtalanul, mert csak néhány törvényhatóság van abban a helyzetben, hogy a legszebb sikert elért néhány népkönyvtárkezelőt évente nagyon szerény (mintegy 50—100 P) jutalomban részesítse. E könyvtárkezelők a könyvtári jártasságot szinte kizárólag gyakorlat útján szerzik

meg; azonban némi könyvtártani ismeretet az évenként tartani szokásos népművelési előadóképző-tanfolyamokon is elsajátítanak. Nyilvánvaló, hogy a népkönyvtárak fejlődése és általában a könyvtárügy szempontjából is rendkívül fontos és kívánatos, hogy a kezelők a jövőben a könyvtártan elemeit elsajátítva foglalják el ezt a tisztséget, és természetesen némi javadalmazásban is részesüljenek. A Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete a népkönyvtárakról szóló egyik kiadványában (Bibliothèque populaire, megjelent 1933-ban) igen szépen világítja meg a népkönyvtárkezelők munkájának jelentőségét: „A népkönyvtárnak nemcsak értéke függ a könyvtárostól, hanem létezése is. Láttunk elpusztulni népkönyvtárakat, nem a közönség közönye, hanem a könyvtáros hozzánemértése miatt. A népkönyvtár kezelője valóságos társadalmi hivatást tölt be. Az olvasót, vele fennálló közvetlen kapcsolatában, meg kell értenie, ízlését, gondolkozását pedig vezetnie és nevelnie kell. Reá vár az iskola szerepének folytatása, mert igen gyakran ő az egyedüli szellemi irányítója az olvasónak. Javasolja a kiadvány, hogy úgy, mint Belgiumban, célszerű volna minden államban bevezetni a tanítóképzők tanmenetébe a könyvtártani alapismereteket s a tanítóképezdei növendékeket tanulmányi idejük alatt a városi közkönyvtárakban bizonyos könyvtári előismeretekkel ellátni, mert a legtöbb népkönyvtárkezelő közülük kerül ki.

Igaz, hogy a könyvtárosképzést mindenekelőtt tudományos könyvtáraink számára kell megoldani, de a feladatok sorából a népkönyvtári kezelők képzésének problémája sem zárható ki. (Egyelőre persze csak rövid kurzusokra gondolok.) A könyvek szeretetére, a könyvtárak megismerésére, használatára és megbecsülésére ők tanítják, ők vezetik rá a legszélesebb körű tömegeket. Várhatjuk-e a könyvtári gondolat elmélyülését, ha nem gondoskodunk olyan társadalomról, amely a könyv és a könyvtár — illetőleg az ezekből kisugárzó magasabbrendű szellem — megbecsülésében nevelkedett?

A népkönyvtárak, közművelődésünk e szerény, de jelentős műhelyei, nemcsak segítőtársai, hanem alapjai lehetnek ennek a kívánatos fejlődésnek.

BISZTRAY GYULA.